

L'EVOLUCIÓ DEL PENSAMENT

per Josep Iglésies

30 (630/octubre 1981

ciència 10)

Publiquem a continuació un treball inèdit de Josep Iglésies, geògraf conegut per la seva llarga trajectòria professional, sobre la participació de Pau Vila en l'elaboració de la divisió comarcal del Principat de Catalunya. Josep Iglésies participà en l'esmentada divisió comarcal i ens explica el procés interior dels treballs que efectuà la ponència nomenada per la Generalitat per establir quines havien de ser les comarques catalanes. Donada l'actualitat i la vigència, encara no establerta però fortament sentida, de la divisió comarcal que llavors s'establí, l'explicació dels criteris i les incidències dels treballs de la ponència seran d'interès per a tothom. Ni cal dir que ningú no hi passarà per alt la presència de Pau Vila, pare de la geografia a Catalunya, un home de ciència la tasca del qual quedarà per sempre a moltes contrades del món i a casa nostra.

Pau Vila i Dinarés (Sabadell, 1881 - Barcelona, 1980) fou pedagog i geògraf. La seva formació fou fonamentalment autodidàctica. La seva primera vocació fou la pedagogia, essent el fundador l'any 1905 de l'Escola Horaciana. Es diplomà el curs 1912-1913 a Ginebra a l'École des Sciences de l'Éducation i conegué l'escola geogràfica francesa. Sense deixar la seva tasca pedagògica, anà decantant la seva activitat cap a la geografia, camp en el qual ha fet nombroses aportacions, tant pel que fa a estudis particulars com en relació amb la metodologia de recerca. Les tres línies del pensament geogràfic de Pau Vila, segons Lluís Casassas (*Ictineu*, Barcelona, Edicions 62, 1979) són l'excursionisme, l'enquesta i el comarcalisme. Així, fou president del Centre Excursionista de Catalunya, un dels autors de la Divisió Comarcal de Catalunya, catedràtic de l'Escola Normal de la Generalitat, professor dels Estudis Universitaris Catalans, membre de l'Institut d'Estudis Catalans i president de la Societat Catalana de Geografia. Obtingué l'any 1976 el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Treballà molt de temps a Colòmbia i Venècia.

Josep Iglésies i Fort (Reus, 1902). Historiador, geògraf i escriptor. El 1918 es trasllada a Barcelona, on estudia dret a la Universitat de Barcelona. A l'època de la Generalitat fou el secretari de la comissió que establí la divisió comarcal del Principat, en què col·laborà estretament amb Pau Vila. Des de ben jove la seva inquietud investigadora i erudició l'han portat a treballar en diferents camps. És autor, per exemple, d'importants recerques demogràfiques sobre la població de Catalunya. Entre els seus treballs bàsics sobre geografia i història agrícola destaquen les seves contribucions a la redacció de la *Geografia de Catalunya* (1960-1974), *La crisi agrària de 1879-1900* i *La fil·loxera a Catalunya* (1968). Capdavanter de l'excursionisme científic, fou el redactor dels dos primers volums de l'*Enciclopèdia de l'Excursionisme* (1964-1965) i és autor de diverses guies excursionistes de les comarques tarragonines. Ha estat secretari de la Societat Catalana de Geografia i és membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i del patronat de la Fundació Vives i Casajuana.

ditat per Curial el 1977 en el volum *La divisió territorial de Catalunya*, signat igualment pel mestre Vila. Aquest pla és el que resulta just d'anomenar projecte de Pau Vila, no el posterior de la ponència de la Divisió Territorial de la Generalitat, que és el resultat de l'acord dels diversos papers dels ponents constituïts el 16 d'octubre del 1931, les deliberacions dels quals es donaren per closes el 25 d'octubre del 1933. Els acords en vegueries i comarques d'aquesta ponència, acceptats per la Generalitat, foren implantats en decrets de Lluís Companys, com a president de la nostra institució màxima, i Josep Tarradellas, com a conseller primer i Dídac A. Santillan, com a conseller d'Economia, el 26 de desembre del mateix any. Hem vist cometre repetidament aquesta confusió d'anomenar "divisió de Pau Vila" l'establerta per aquests decrets, a causa que adoptaven la proposada per la ponència de què fou president, però això minimitza o anul·la la intervenció important i, en alguns casos decisiva, dels altres membres de l'indicat organisme.

El projecte particular de divisió territorial de Pau Vila fou estampat damunt de les planxes litogràfiques del mapa de Catalunya de Vicens Torell, les quals més tard s'aprofitaren igualment per a estam-

Hi ha un projecte de divisió administrativa de Catalunya degut a Pau Vila, publicat l'any 1931 en el volum *El problema comarcal de Cata-*

lunya de la Casa del Vallès de Barcelona, sota el títol "Per una solució del problema comarcal de Catalunya - Una divisió de Catalunya en comarques", ree-

DE PAU VILA EN LA DIVISIÓ TERRITORIAL DE CATALUNYA

par els treballs de la ponència de la Divisió Territorial. Aquestes planxes situaven la totalitat dels ajuntaments de Catalunya, i la divisió de Pau Vila els distribuïa absolutament tots, sense cap omisió, dins de les demarcacions que estimava que els corresponien. Es tracta així d'un disseny detalladament pensat, en què es plantejà l'encasellament de cada localitat i els confins d'encaix de cada comarca amb les seves veïnes, sense deixar cap espai territorial sense definir. Donat l'estat dels estudis geogràfics, concretament comarcals, d'aquells dies i el concepte poc determinat del que constitueix una comarca, resultava d'un gran compromís enfrontar-s'hi. És veritat que ja ho havia fet Font i Sagué, quan tenia vint-i-tres anys, però la responsabilitat científica de Vila, el 1931, era tota una altra que la d'aquell clergue el 1897. Vila mateix afirma, en el cos del seu treball, que malda cautament per no accedir a la petició que li havia estat formulada. Altrament, més que plantejar-se el destriament de les comarques, l'autor s'enfrontava amb l'establiment d'una divisió administrativa.

En el seu projecte particular de 1931, Pau Vila creava vint-i-vuit comarques i set supercomarques. Aquestes darreres, que tanmateix prenen en el seu estudi un aire secundari, tenien per capitals Barcelona, Tarragona, Girona, Lleida, Manresa, la Seu d'Urgell i, sorprenentment, Sant Cugat del Vallès. Barcelona, amb el seu semicercle molt més gran, entorn de l'anterior, constituït per les comarques del Maresme, els dos Vallès i el Baix Llobregat, formava una segona supercomarca amb capital a Sant Cugat del Vallès. Al nord del país, la supercomarca de Girona agrupava l'Alt i el Baix Empordà, la Garrotxa i la Selva. La supercomarca central de Catalunya, presidida per Manresa, contenia les comarques del Berguedà, Osona, el Bages-Cardener i la Conca d'Odena. Amb frontera amb l'Estat francès, una supercomarca amb capital a la Seu d'Urgell reunia les comarques de la Cerdanya-Ripollès, l'Alt Urgell, la Vall d'Aran i els dos Pallars, junt amb

un Urgell Mitjà. Una supercomarca ponentina conjuntava la Segarra, el Baix Urgell, les Garrigues, la Noguera i el Segrià, amb capital a Lleida. Per fi, una extensíssima supercomarca, presidida per Tarragona, ajuntava el Penedès, l'Alt Camp, el Baix Camp, la Ribera i el Baix Ebre.

Les comarques establertes dins d'aquestes supercomarques contenien algunes singularitats a remarcar. Per exemple, l'anomenada Ribera sumava, en una sola, les dues que els decrets de 1936 de la Generalitat reconeixien com Ribera d'Ebre i Terra Alta; el Baix Camp comprenia, a més d'ell mateix, la major part del Priorat; l'Alt Camp englobava pel nord la Conca de Barberà i, pel migdia, el Tarragonès, amb la capital a Tarragona. Es creava la comarca de l'Urgell Mitjà, interposada entre l'Alt i el Baix Urgell. La vall de Camprodon s'atribuïa a la Garrotxa. No hi havia Gironès, i Girona capitanejava una superfície que contenia la totalitat de la Selva, més la contrada de Banyoles. El Maresme s'allargassava fins a Tossa i tenia la seva capital a Arenys de Mar. Una sola comarca reunia el Cardener i el Bages. També una sola comarca unificava el Ripollès i la Cerdanya, amb capital a Ripoll.

Repetim que Pau Vila, en el seu projecte de 1931, donava major importància a les comarques que a les supercomarques i condicionava aquestes darreres a "la forma constitucional que el legislador estableixi per al govern de Catalunya". Declarava que, "si hom donés una certa autonomia a les comarques, aquestes supercomarques territorials serien innecessàries". També cal insistir que Vila, en l'estudi que ens ocupa, malgrat que el títol l'anunciés com una solució del problema comarcal, allò que veritablement es proposava era "establir uns quadres comarcals emmotlladors d'activitats administratives i de govern", i no perdia de vista la conveniència de "reduir les comarques a un nombre mínim". Creia que no s'ha de passar d'una trentena de comarques i preferible no arribar-hi. Tot just insinuava el valor dels mercats, i

sembla que condicionava el seu pes a la seva força d'atracció sobre les localitats perifèriques, en escriure: "Per a establir la delimitació definitiva, convindria d'establir amb tota cura, sobretot pel que fa referència a les poblacions perifèriques, els centres de mercat on es dirigeix la gent de cada comarca i les comunicacions que els hi porten." Afegeix: "Per bé que hi pot haver casos en què no sigui convenient d'escollir una població que no posseeixi aquella activitat comercial."

La divisió territorial de Pau Vila contenia solucions impugnables, tant en l'ordre comarcal com en el supercomarcal. L'agrupament que designava amb el nom d'Alt Camp, el soldament del Solsonès i el Bages, la inclusió de la rodalia de Sant Llorens dels Piteus al Berguedà, l'acoblament de la Cerdanya i el Ripollès, l'erecció de Sant Cugat del Vallès com a capital del Vallès Occidental, l'allargament excessiu del Maresme per capturar una part de la zona marítima de la Selva, amb una capital a Arenys, menystenint Mataró, en l'ordre comarcal. El manteniment encara engrandit amb la totalitat del Penedès de la província de Tarragona, la inclusió de l'Urgell Mitjà i el Ripollès a la supercomarca de la Seu, la d'Osona a la supercomarca de Manresa i d'una manera particular el radicalisme de la improvisació de Sant Cugat del Vallès com a capital supercomarcal, en l'ordre de les supercomarques, no podien ésser del gust de tothom. Val a dir que, en el darrer cas, Vila instaurava la indicada capitalitat de Sant Cugat per defugir una preferència entre Mataró, Granollers, Terrassa i Sabadell, que constitueixen els centres tradicionals de les contrades que formen la regió establerta, però l'artifici que proposava resultava pitjor que la decisió que volia evitar.

Ventura Gassol, al departament del qual no corresponia l'establiment de la nova divisió territorial, fou l'únic conseller de la Generalitat d'aleshores que, fidel a la tradició catalanista, sentí amb impaciència la inquietud de trencar l'esquarterament provincial. A ell personalment es degué la creació de la ponència per a

*Pau Vila (1936) dirigint a l'Oficina
Técnica de la conselleria d'Economia de la
Generalitat de Catalunya els treballs de
formació dels mapes i del llibre de la
Divisió Territorial de Catalunya. (Font:
Miscel·lània Pau Vila, Societat Catalana
de Geografia, I.E.C., Ed. Montblanc-
Martin, Granollers, 1975)*

l'estudi de l'estructuració comarcal de Catalunya, la qual, una vegada constituïda, s'acordà denominar "ponència d'estudi de la divisió territorial". La data concreta de l'establiment d'aquesta comissió dictaminadora fou el 16 d'octubre del 1931, dins el mateix any que havia estat publicat el projecte que ens ocupa del mestre Pau Vila.

Els components inicials d'aquesta ponència foren Antoni Bergós i Felip Solé, pel ponent català; Pere Blasi i Miquel Santaló, pel nord-est; Ferran Valls i Taberner i Pau Vila, per les comarques barcelonines i Manuel Galés i Josep Iglésies, per les del migdia. S'havien elegit dos membres, entre les persones afins a la matèria, per cada una de les quatre províncies. La presidència efectiva recaigué en Pau Vila i la secretaria en l'autor d'aquest article. Poc temps després d'iniciats els treballs, dimití Ferran Valls i Taberner i, ja avançada la tasca, la ponència fou ampliada amb Antoni Rovira i Virgili —a petició pròpia prop dels elements de la Generalitat— i Antoni Esteva, de Manresa. Rovira i Virgili era tarragoní i això féu que la província de Tarragona es veiés afavorida amb tres representants. Segons les actes de la ponència i la publicació que conté els seus estudis i projectes, publicats el 1933 —pàg. 46—, en prendre possessió, el senyor Rovira i Virgili "parlà de la conveniència de pensar en l'establiment d'unes divisions intermèdies entre les demarcacions i la totalitat de Catalunya, divisions que poden ésser equivalents a les províncies actuals amb les modificacions que calguessin".

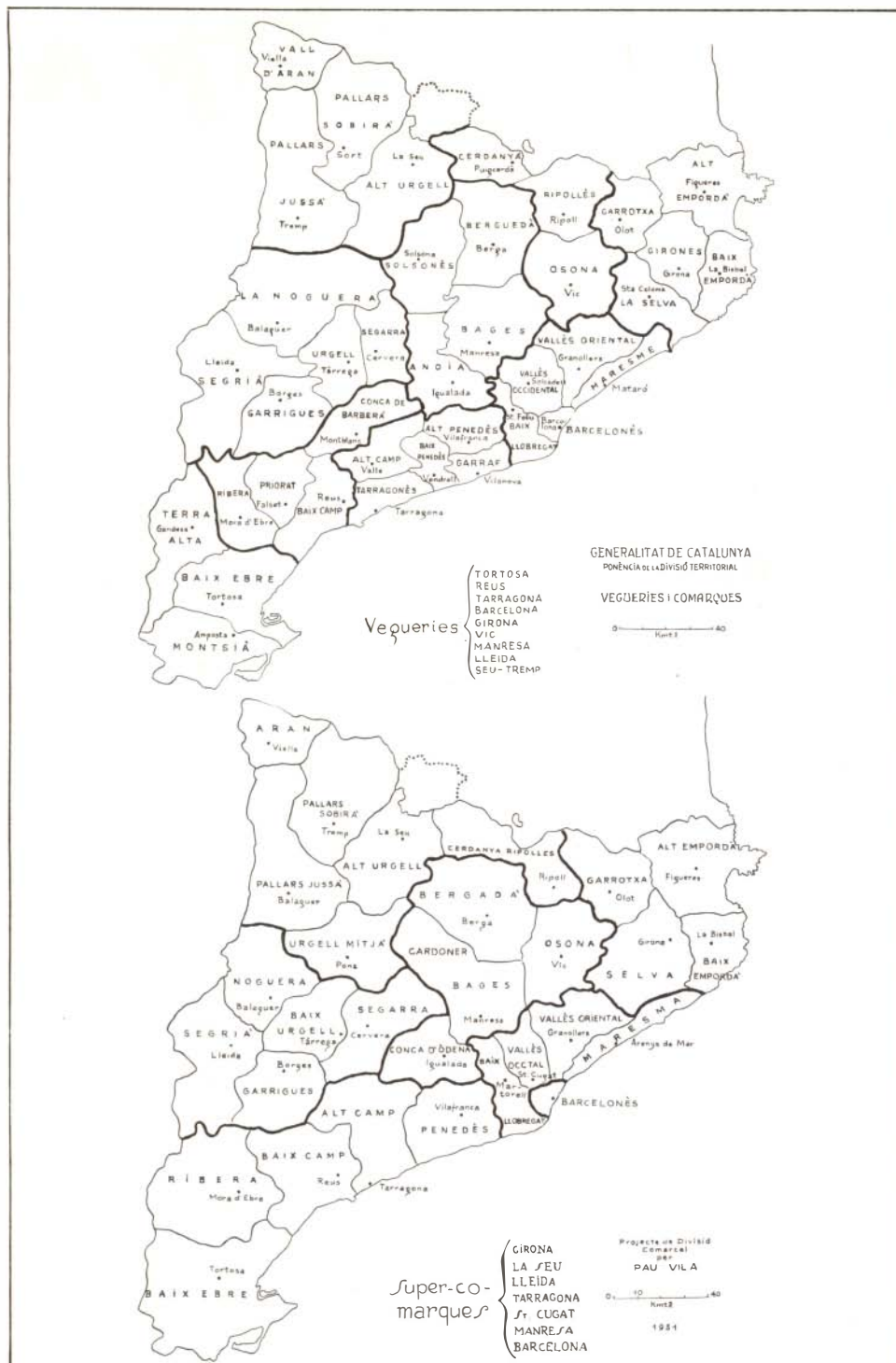
Hi podia haver algun partit pres en algun o alguns membres de la ponència, i el mestre Vila podia fer-se la il·lusió que el seu treball, publicat feia uns pocs mesos, seria estimat com a base de partida i de discussió. Recordem que en la primera reunió va desplegar damunt de la taula el seu mapa de les comarques oferint-lo a la controvèrsia dels reunits. Però aquests acordaren partir de zero, fent cas omís de tot allò que s'hagués proposat abans i sense mantenir absolutament cap preju-

dici sobre els possibles resultats que es poguessin obtenir en el menester que s'emprenia. Mestre Vila retirà silenciosament el seu mapa, sense mostrar-se decebut, i a les actes de la ponència ni tan solament s'esmenta el projecte al·ludit i, en el volum publicat el 1933 dels estudis i els projectes —en bona part redactat per Vila damunt de les actes—, solament se l'indica en la llista dels nombrosos treballs apareguts sobre comarques a partir del segle XVI. Sobre aquest punt, la ponència se sentí obligada a fer una declaració pública que, segons el volum publicat —pàg. 56—, declarava que "solament ha de respondre dels seus acords, sense que tingui res a veure amb la seva comesa cap dels treballs fins ara apareguts sobre divisions de Catalunya, àdhuc els signats pels ponents".

A part uns principis orientadors de caràcter general que prèviament s'establiren, es decidí obrir una enquesta adreçada als alcaldes de tots els ajuntaments de Catalunya, a base de tres soles i nues preguntes, de les quals la de major força decisiva resultà ésser la que inquiria a quin indret anava a mercat la gent de la localitat. Es rebutjaren altres preguntes a fer, a benefici de la senzillesa i la claredat. No fou Vila qui proposés les preguntes que havia de contenir l'enquesta, però les acceptà de molt bon grat i en ponderà l'encert fins als darrers anys de la seva vida. Aquesta enquesta fou contestada per tots els ajuntaments, amb l'excepció d'una insignificant minoria dels nuclis de xifra de població minúscula.

La ponència es va trobar que la Generalitat no li havia passat cap aclariment sobre la funció que havia d'ésser encomanada a les circumstàncies amb què hom dividiria Catalunya. L'estructura política del país no es dibuixava, i el conseller president nominal de la ponència tampoc no ho podia saber, puix que les facultats de la Generalitat encara estaven en litigi al Parlament de Madrid. Així s'havia d'establir un continent, el contingut del qual es desconeixia i no era previsible de preveure unes decisions que corresponien al futur Parlament català.

Els resultats de l'enquesta foren traslladats damunt de mapes. Les contestes sobre a quina comarca es pertanyia resultaven d'una gran confusió, i la màxima atenció recaigué damunt dels mercats, els quals proporcionaven uns cercles econòmics i socials establerts espontàniament pels mateixos comarcants. Amb la insuficiència d'orientació sobre el contingut dels departaments a fer a què ens hem referit, es va estructurar un primer projecte de vint-i-vuit unitats territorials, que havien d'estar unides directament a la Generalitat, sense cap organisme intermediari. En aquest projecte ens exigirem suprimir l'excés de departaments, i això —sense proposar-nos-ho— ens féu caure en algunes semblances amb el projecte de mestre Vila del 1931. Tals foren la unió de la Conca de Barberà amb l'Alt Camp, per bé que amb la independització del Tarragonès, el manteniment de la Vall de Camprodon dins la Garrotxa, l'aplec en una sola comarca del Priorat i el Baix Camp, etc. El projecte elaborat contenia també divergències notables referent al de Vila, tals com la desaparició del Baix i el Mitjà Urgell, el traspàs del Solsonès al Berguedà, amb la reducció del Bages, la partició del Ripollès entre Osona i la Cerdanya, etc. Hom pot rastrejar una relativa influència del projecte Vila de 1931 en aquest primer esbós de la ponència. Però el fet era que tal estructura en demarcacions havia provocat desavinences, vots particulars i en definitiva no satisfieia a ningú. El volum dels "Estudis i Projectes" ho deixa entreveure prou. Ens adonàvem que la preocupació constant per arribar al mínim de demarcacions ens havia conduït a un màxim acooblament artificios de comarques. Fou aleshores que hom es plantejà la possibilitat de les supercomarques o acomodament de comarques autèntiques— no ja demarcacions— per establir una administració intermèdia entre les comarques i la Generalitat. A base d'aquest propòsit de comarques com a primer grau i vegueries, supercomarques o regions en un segon es llimaren totes les aspreses i es retiraren els vots particulars. Gairebé no

El projecte de divisió territorial de Catalunya de Pau Vila (1931)

El projecte definitiu de divisió territorial de Catalunya, aprovat el 27 d'agost de 1936 i signat pel president de la Generalitat, Lluís Companys i el conseller d'Economia i Serveis Públics, Josep Tarradellas

abans de la creació de la ponència en excursions i també en el curs del treball de la ponència en algunes visites de consulta a les terres meridionals i, pel camí, ja encara dalt del vehicle, i a peu en ple exercici, sempre amb el bloc de notes i el llapis als dits, posava una atenció absoluta en els paisatges que travessàvem i anotava, amb lletra gairebé intel·ligible, les interpretacions que li suggerien els llocs recorreguts o les informacions que recaptava de les persones interrogades. Vila treia sempre profit de la més insignificant referència.

No podem dubtar de la convicció que el mestre havia posat en el seu projecte particular de solució del problema comarcal de 1931. Però les pràctiques que presidí dins l'organisme, a què ens estem referint, el dugueren a un nou i ple convenciment, i defensà el nou projecte establert en llibres, conferències i articles periodístics amb autèntic entusiasme. També Antoni Rovira i Virgili havia acudit a la ponència després d'haver publicat un editorial al seu diari, inspirat en les quatre juntes de Joan II, suggerint una manera més o menys dissimulada de mantenir les quatre províncies "amb les modificacions que calgui", i tanmateix acabà per compenetrar-se, igual que Pau Vila, i els altres ponents, amb els resultats de la ponència i les seves conclusions. Féu encara més, puix que després de defensar aquestes des dels periòdics en què intervingua, davant l'aparent desinterès que semblava mostrar la Generalitat sobre el problema, ja que passaren tres anys de silenci administratiu sobre aquest, insistí públicament a fi que fos acceptada la nova divisió territorial en regions i comarques. És molt possible que els seus articles contribuïssin a impulsar la creació del decret de 27 d'agost de 1936 -Diari Oficial de 9 de setembre-, signat pel president de la Generalitat, Lluís Companys i el conseller d'Economia i Serveis Públics, Josep Tarradellas, que donava a la nova distribució del territori català una vigència oficial.

(Josep Iglésies)

calgué més que desenganxar les comarques que havien estat acoblades i reconèixer les àrees dels grans mercats com circumscripcions de segon grau, i així sorgí el projecte definitiu en nou super-comarques o vegueries i trenta-vuit comarques, que és el pròpiament conegut com a establert per la ponència de la Divisió Territorial i acceptat i decretat per la Generalitat republicana. El projecte inicial en demarcacions, per bé que fou inclòs en la publicació dels "Estudis i Projectes", restà en l'oblit de tothom. El segon projecte, o sigui el definitiu, difereix evidentment del de mestre Vila.

No ens plauria que algú pogués pensar que volem treure importància al pes presidencial de Pau Vila dins la ponència de la Divisió Territorial de la Generalitat dels anys 1931-1933. Fou un excel·lent president, ponderat, cordial i eficacíssim, impulsador de tots els treballs, coordinador de tots els parers. Quan es presenta-

ven aclariments a obtenir, es feien visites als llocs afectats, a base dels ponents de la respectiva província on pertanyia la localitat en litigi, a fi de consultar directament i personalment els seus elements representatius socials i polítics i, Pau Vila, com a president de la ponència, formà part de totes les expedicions d'aquests tipus que es realitzaren als quatre punts cardinals del país.

Tots els ponents ens sentírem completament compenetrats en la divisió establerta en vegueries i comarques. Pau Vila, el primer, se la féu seva, oblidant la que sota el seu risc exclusiu havia establert l'any 1931. Ell mateix ens havia confessat, amb la seva habitual sinceritat, que la ponència de la Divisió Territorial li havia proporcionat una experiència decisiva, i que les contraopinions dels seus membres, i les tingudes amb els elements més interessats de les poblacions que s'havien visitat, havien ampliat els seus punts de mira. L'havíem acompanyat